

ETO: 821.511.141

8(48)

316.323.83

DOI: 10.19090/hk.2022.1.107-125

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPER

KOVÁCS Krisztina

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Magyar Irodalmi Tanszék
Szeged, Magyarország
karanovo@gmail.com

NOVÁK Anikó

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék, Szerbia
aniko.novak@ff.uns.ac.rs

A MENEKÜLTVÁLSÁG MINT A POSZTKOLONIALITÁS NARRATÍVÁJA

Magyar és skandináv kitekintés

The refugee crisis as a form of postcoloniality

Hungarian and Scandinavian perspective

Azilantska kriza kao forma postkolonijalnosti

Mađarska i Skandinavska perspektiva

Az elmúlt évek világ- és magyar irodalmában a 2015-ös, azóta is tartó menekültválságot tematizáló „menekültirodalom” általánosan nem, bizonyos szubzsánerekben azonban teret hódított. A szövegekben a menekült alakja elsősorban az idegen, a Másik pozíciójában jelenik meg. A tendenciákat figyelve az látható, hogy egyes helyeken a menekülttematika díszlet, háttér, hangulatfestő elem, másutt inkább a sztereotípiák domborodnak ki. A dolgozat a magyar irodalom és a skandináv krimi menekültábrázolásait elemzi, veti össze. A szövegek elemzésekor a teoretikus hálót Luc Boltanski „távoli szenvedés” fogalma, Claire Gallien a „kétségbeesés irodalma” teóriája, valamint Homi K. Bhabha és Edward Said posztkolonialitásról szóló teoreimái alkotják.

Kulcsszavak: menekültirodalom, távoli szenvedés, sztereotípiák, skandináv krimi, populáris regiszter

Edward Said szerint a modern nyugati kultúra nagyrészt száműzöttek, emigránsok, menekültek alkotása. Kijelentését George Steiner idézésével támasztja alá, aki a teljes huszadik századi nyugati irodalmat extraterritoriálisnak nevezi, olyan irodalomnak, amelyet száműzöttek írtak, amely a száműzetésről szól (Said 2000, 173–174). A téma számos tudományterület kutatóit foglalkoztatja, nem képez kivételt az irodalomtudomány sem, amelynek terminológiájában már meghonosodott a menekültirodalom kifejezés. Sercan Hamza Bağlama megállapítása szerint a menekültirodalomként meghatározható szövegek olyan realiztikus pillanatfelvételek a migrációs válság természetéről, amelyek az áldozattá válás és a dehumanizálódás tapasztalatait tematizálják (Bağlama 2020, 632).

2015-től a világirodalomban a menekültirodalom burjánzását tapasztalhatjuk, e kérdéskör taglalása műfaji sokszínűséget mutat. A menekültek szempontjából fontos térformákkal ellentétben a műfajok között nincsenek éles határok. Eszköztáruk, karakterformálásuk, hivatkozási pontjaik sok tekintetben megegyeznek. Inspirálódnak a migráció elbeszélésének korábbi módozataiból. Az angol nyelvű irodalomban három fő megnyilvánulási formával találkozhatunk. A lírai alkotások dominálnak, ugyanis ezeket a legkönnyebb létrehozni és terjeszteni is. A menekültek narratíváin alapulnak a verbatim színházi projektek, amelyekben az előadásokat nem menekült művészek készítik nem menekült közönségnek. A harmadik kulcsműfaj pedig a képregény, amely kiválóan alkalmas a Közel-Keletről és Afrikából Európába irányuló utazás elbeszélésére (Bernard 2020, 66–67).

A magyar irodalomban még kevésbé hódított teret ez a jelenség, holott a keletről nyugat felé irányuló menekültút vonal fontos állomása Magyarország, valamint e téma a politikai diskurzusban felülreprezentált. Éppen ezért a magyar irodalmi áttekintés nem szorítkozhat egy konkrét műfaj vizsgálatára. A skandináv térség országaiban a bevándorlókkal való együttélés nagyobb hagyományral rendelkezik, így a 2015-ös menekültválság irodalmi reprezentációi egy már létező diskurzusba ágyazódtak bele, s ezért indokolt egy-egy szubzsáner kiemelése. Választásunk azért esett a skandináv krimikre, mert ezek a magyar olvasóközönség számára is elérhetőek, lényeges hivatkozási pontok.

Az elemzett magyar és skandináv művekben a migránsok a Kelet megtestesítőiként szerepelnek, akiket a nyugati szubjektum tekintetével látunk, így alkalmazhatóak rájuk Edward Said orientalizmusról szóló megállapításai. A menekültek ábrázolásában érezhető az a Said által meghatározott „hatalmi, uralmi, bonyolult hegemonikus viszonyra épülő kapcsolat”, amely a Nyugat és Kelet között fennáll. Ugyanaz történik a menekültek irodalmi megformálása

terén, mint amiről Said Flaubert és az egyiptomi kurtizán kapcsán ír, a hatalmat megtestesítő férfi beszél a tipikusan keletiként meghatározott nő helyett (Said 1979, 6).

A magyar irodalomban nagyon ritkán halljuk a menekültek hangját, sokkal erőteljesebb tendencia a nyugati szemmel láttatott idegen alakja, mint annak megszólaltatása, illetve a helyette megfogalmazott beszéd. Kivétel ez alól Selyem Zsuzsa *Mu, a menekülő csillag* című novellája, melynek helyszíne menekülttábor, központi szereplője pedig a Seherezádera nem csupán nevével emlékeztető Sahrazád. Ő is mesél, és a mese burkába rejtja a tipikus menekült-sorsokat. Az egyik történetben szerepel egy kutya, akit gazdája egy barátja segítségével menekít ki Németországba. A kötet harmadik ciklusában pedig a kutya szemzőgéből is megismerhetjük az eseményeket (*Mielőtt szétszednének*). A téma legárnyaltabb feldolgozása mégis Jászberényi Sándor műveiben érhető tetten, aki a konfliktuszónákban otthonosan mozgó, az okokat is ismerő alkotóként tudatosan kerüli a sztereotipikus megközelítéseket. A háborús tudósítóként dolgozó riportszerűséget felvállaló, oknyomozó regisztereket is megszólaltató prózája helyszíni tudósítás a háborús övezetből, mely évek óta számot vet az autentikus szemmel látó (*A lélek legszebb éjszakája*), a leírandó jelenségre a vizsgált kultúra ismeretében (*Budapest – Kairó*) tekintő scriptor narrációs technikáival. De nála is hangsúlyos annak megmutatása, milyen attitűdök, viselkedésminták figyelhetők meg a migránsokkal való találkozás-kor. A már említett szövegekben a migrációs út kezdeti szakaszait ismerhetjük meg, a háborús területeket, a menekülttáborokat, viszont *A varjúkirály* című kisregényben és egy novellában (*Hosszú hétvége*) a szerb–magyar, illetve a magyar–osztrák határ a színhely. Az előbbiben az önkéntes határvadászok és a migránsok találkozása áll a középpontban, melybe folyamatosan beszűrődik a migránsellenes kormánypropaganda. A határt védő csapatból kitűnik a két állami gondozott fiú, Csontos és cigány származású barátja, Csabi, akik a menekültekhez hasonlóan marginális pozíciót töltenek be a társadalomban, Csabi esetében pedig ez még hatványozottabb. Mindkettejükre erőteljesen hatnak az éjszakai akciók, megtapasztalják a kulturális és gyarmati találkozás kiszámíthatatlanságát, traumatikusságát, identitásuk e találkozások során alakul, sőt képződik meg (vö. Bényei 2011, 100–101). Csabinál ennek tragikus kimenetele is lesz.

A *Hosszú hétvége* a sztereotípiáknak ellenszegülő találkozásról ad hírt, a női főszereplő nem elégszik meg az események passzív megfigyelőjének szerepével. Annak érdekében, hogy bizonyítsa a kormánypropaganda hazugságát, kiválaszt két fiataalt a tömegeből, hogy segítsen nekik átjutni a határon. Az elbeszélés csattanója viszont éppen az, hogy a két megmentett személyt,

így segítőkiet, a novellában szereplő házaspárt is összefüggésbe hozzák egy nyolc ember életét követelő öngyilkos merénylettel.

Szintén meghatározóak az előítéletek Tóth Krisztina *Sötét égbolt* című novellájában, amelynek központi alakja a Jászberényi-mű nőalakjával ellentétben passzív marad, ő csak magában, csöndben utasítja vissza a szélsőséges nézeteket. Önmagát a többi ember fölé helyezi, ítélkezik róluk, viszont ő sem jobb vagy rosszabb náluk, nem több a mások szenvedését fogyasztó tehetetlen voyeurnél (vö. Rényi 2008, 128).

Krusovszky Dénes regénye (*Akik már nem leszünk sosem*) a cselekmény háttereként szolgáló elemként néhány oldal erejéig foglalkozik a menekültválsággal. E rövid részlet mégis fontos a menekültekhez való viszony megfogalmazása szempontjából. A főhős és felesége Budapest és Bécs között utazva találkozik a migránsokkal. A pályaudvaron a férfit zavarja a tömeg, és ezt elkerülendő kölcsönkéri a barátja autóját, hogy megmeneküljön a migránsáradattól, viszont látszólagos együttérzést, szánalmat tanúsít irántuk a költözés során kiselejtezett holmik odaajándékozásával. Ez elsősorban a feleség érdeme volt, a férfi számára ez is problémát jelentett. „Én is beleadtam pár inget, régi farmert, pulóvert, de korántsem akkora meggyőződéssel, mint ő. Ásványvizet és kenyeret is sokszor vittünk magunkkal a pályaudvarra, de én azért egy idő után már kezdtem besokallni a körülményektől” – vallja az én-elbeszélő. Összecsend ez az attitűd a globális észak által megképzett önképpel, miszerint a világ fejlettebbik része önmagát a krízis áldozataként tünteti fel (vö. Cox et al. 2020, 5).

Az autós utazás sem lesz mentes a migránsokkal való találkozástól, Bécsből Budapest felé tartva elhaladnak a hűtököcsi mellett, amelyben 2015 augusztusában hetvenegy menekült halt meg, de csak este a hírekből derül ki számukra, valójában mit is láttak. Borzalommal tölti el őket az eset, szóhoz sem jutnak, a nő a könnyeivel küszködik, de a szenvedést távolról szemlélő tévénézőként csak néhány pillanatra szembesülnek a szörnyűségekkel, utána folytathatják normális életüket. A regény szereplői számára a migránsokkal való találkozás a kisebb bosszúságokon, valamint a rövid ideig tartó megdöbbenésen túl nem okozott maradandó, az identitásukat meghatározó változásokat, ahogy ezt a főhős meg is fogalmazza: „Azt hittem, ettől fogva minden más lesz, másképpen fogunk nézni ezekre az emberekre, másképpen kezeljük majd őket. De valójában néhány nap alatt mindenki túltette magát ezen a szörnyűségen is, némi szégyenlősen bevallott megnyugvással, hogy velünk hasonló nem történhet; aztán ment tovább minden ugyanúgy, sőt még rosszabbul” (Krusovszky 2018, 490–491).

A sztereotípiákat teljes mértékben lebontó, felülíró szemlélettel találkozunk Tolnai Ottó *Szeméremékszerék* című regényének első kötetében, ahol a migrán-

sokhoz pozitív attribútumok fűződnek. A jellegzetes áldozati narratíva, a bináris oppozíciók, a hatalmi struktúrák teljes mértékben háttérbe szorulnak. Az én-elbeszélő a menekültekben Szabadka korábbi virágzó gyeplabda-hagyományának folytatóit látja, a belőlük szervezett sportegyesületek fényes jövőjét vizionálja. Ám meg kell említeni, hogy az optimista tervek szövögetésén túlmenően az itt tapasztalható migránsábrázolás is sematikus, a különböző nemzetiségű személyeket az elbeszélő nem tudja elkülöníteni egymástól, akármilyen jó szándékú is, de nyugati tekintete nem látja a köztük lévő különbségeket.

A menekülttematika sokkal rétegzettebben mutatkozik meg a skandináv irodalmakban. E skandináv kitekintés a populáris irodalom regisztereit igyekszik feltérképezni a jelentős magyar olvasótáborral rendelkező skandináv krimi menekültábrázolásaira fókuszálva. A világszerte népszerű skandináv krimik az elmúlt évek egyik biztos, a magyar könyvkiadásban is stabilnak bizonyuló üzleti sikerét jelentették. A televíziós adaptációja révén is ismert Wallander-sorozat részeit, Henning Mankell svéd szerző regényeit először a M-Érték Kiadó adta közre a magyar olvasóknak, a kortárs detektívtörténet közrebecsátását profiljai közt tartó Scolar Kiadó pedig a „norvég krimikirálynő”, Karin Fossum és a dán alkotó, Arne Dahl szériájával jelentkezik rendszeresen. A legreprezentatívabb vállalkozás azonban az Animus Kiadó Skandináv krimik alcímmel megjelölt sorozata, amely a kortárs észak-európai bűnügyi történetek változatos panorámája (Miklós 2018, 137; Kovács 2020, 415). Dahl életművének újabb magyar fordításait ugyancsak az Animus gondozza.

Bár az egységes skandináv identitás egy értelmezési modell féligazsága, relevanciája éppen annyi, amennyi például a közép-európaié, egy térség irodalma valóban az azonos kulturális, történelmi, földrajzi környezet hálójában mutatja meg magát. Az Animus tematikus vállalkozásának önelnevezése maga is felkínálja nekünk ezt az olvasási lehetőséget, a szóban forgó szövegek önreflexív karakterjegyei alá is támaszthatják a homogén északi identitásra vonatkozó elképzelést. Mi sem bizonyítja ezt jobban, mint hogy a skandináv népek közé sem történelmi, sem nyelvi, sem antropológiai alapon nem sorolható finnek kortárs krimijeit, jelesül Leena Lehtolainen tízkötetes sorozata is ott van a magyarul kiadandó szériák kínálatában (Zsámbékiné Domsa 2013, 281; Kovács 2020, 416).

A skandináv detektívtörténetek külföldi sikerét Kerstin Bergman öt tényezőre vezeti vissza: a Stieg Larsson-effektusra, a Millennium-széria populáris kultúrára gyakorolt brandépítő hatására, a jóléti államok kritikájának konszenzusos igényére, az erős női (nyomozó) karakterek szerepeltetésére, az északi államok mint egzotikus tájak ábrázolásának lehetőségére és végül az angol–amerikai krimihagyománnyal való kontinuitásra (Bergman 2014, 81). Ezek

közül az egzotikus skandináv államok toposza azért is izgalmas, mert belőle, ahogy látni fogjuk, nem kizárólag a hagyományos gyarmattartó birodalmak posztkoloniális tekintete nő ki a távoli tájak (Afrika, Közel-Kelet, Délkelet-Ázsia, Ausztrália) ábrázolásakor. Ezekre a történetekre a kontinentális olvasó egyrészt a gyarmatosító nézőpontjából tekint. A nordic noir hősei pedig hol ugyanebből a kolonializáló helyzetből, az ismert felsőbbrendű tekintet sémáit felidézve, hol Európán belüli „különlegességük” kívülállásának tudatában nézik a konfliktuszónák történéseit.

A (gyarmatosító) nagyhatalmak „nyugati büntudata” nemzeti és történelmi sajátosságokat is őriz. Ilyen értelemben a „skandináv lelkifurdalás” nem feltétlenül korrelál az amerikai vagy a nyugat-európai párja attitűdjével. Az USA „megbánása” belső népcsoportokra (indianok, afroamerikaiak, latinok) irányul, mindenekelőtt a konkvisztádorok tevékenysége és a rabszolgotartás tematizálja. Az európai nagyhatalmak, Anglia vagy Németország történelmi bűnei és traumái ugyancsak evidenciák (Oxfeldt 2016, 12–13).

A skandinávok közéleti aktivitása részben a második világháború után kiépülő, példás ideák szerint szerveződő szociális rendszereikkel és állambe rendezkedésükkel összekapcsolódva volt közbeszéd tárgya. Nem véletlen, hogy az „északi krimiműhely” alkotóinak egy része (Stieg Larsson, Thomas Enger, Liza Marklund, Camilla Läckberg, Johan Theorin vagy a Larsson halála miatt megszakadt Millennium-sorozat újabb darabjait jegyző David Lagercrantz) újságíróként is foglalkoztatott, e minőségükben pedig politikai témák felé szívesen forduló szerzők. Mások közéleti tevékenységükkel, a sokféle területen való jártasságukkal is kitűntek: az emberjogi aktivistaként működő dán Jussi Adler-Olsen élményei közt pszichiáter édesapja eseteinek kórtörténetei rendre ott szerepelnek, Kristina Ohlsson a svéd nemzetbiztonság és államigazgatás különböző területein szerzett tapasztalatait építi be szépírói világába. A közszféra iránti fokozott figyelem tudhatóan a történelmi tapasztalatok következménye. Az 1945 utáni históriájukban főként sikersztorikát jegyző államok alkotmányos monarchiák vagy köztársaságok, amelyeket jelenkori történetük meghatározó éveiben több helyen (Svédország, Dánia, Norvégia) szociáldemokrata és/vagy néppárti programú és kötődésű kormányok vezettek. A nyugdíjrendszer átalakítása, az oktatási reformok a térségben nagyjából hasonló ütemben és módon igyekeztek megteremteni az elképzelt ideális állam kereteit, a szociális feszültségek teljes kiküszöbölése azonban, ahogy e történeteket olvasva is látható, beteljesületlen álmok maradt. Az alkohol és más addiktív szerek használatát, a mentális függést okozó viszonyokat, a lelki és a fizikai bántalmazás változatos formáit e társadalmi modellek sem tudták kiiktatni (Kovács 2020, 417).

A nordic noir sikeresnek bizonyuló, a menekültkérdést is problematizáló receptje szerint ki kell vezetni az európai olvasót a sztereotípiákból. Ez azt jelenti, hogy e történeteket olvasva a széthulló jóléti állam visszasságai és a neoliberális kritikája is markánsan meg kell hogy fogalmazódjon, izgalmas olvasási utakat kínálva ezzel a kívülség és a minoritás problémáit, az európai kultúra válságát felmutató „termékcsalád” fogyasztói számára (Hayward–Hall 2021, 6).

Az is igaz persze, amit Miklós Ágnes Kata fogalmaz meg a detektívregény-nyel foglalkozó friss monográfiájában: „Annak ellenére, hogy a nordic noir regényeinek olvastán előbb-utóbb az az érzésünk támad, a világon sehol sem rosszabb az élet, mint a skandináv országokban, ez a valóságban koránt sincs így” (Miklós 2018, 142). A hosszabb ideig politikai újságíróként dolgozó Liza Marklund a *Studio 69* (*Studio Sex*, 1999) című bűnügyi regényének előszavában mindenesetre a svéd szociáldemokraták bel- és külpolitikai botrányai ürügyén maga látja el közönségét történetének olvasásához is hasznos tanácsokkal, amelyek azonban a skandináv állammodell hétköznapijairól is sokat elárulnak:

A világ egyik legmagasabb életszínvonalával büszkélkedhetünk, tovább élünk, mint bárki más, és a nemek egyenlősége erősebb nálunk, mint bárhol máshol a világon. Ugyanakkor elég magas az öngyilkossági rátánk, adók terén is az élmezőnybe tartozunk, és a férfiak még rendszeresen agyonverik a feleségüket. [...] A háttérben álló társadalom tele van ellentmondásokkal, egyszerre különös és hétköznapi (Kovács 2020, 417).

Marklund regényének magánnyomozást folytató hősnője egy bulvárlap telefonkezelője, aki belekeveredik a svéd Szociáldemokrata Párt első vonalát érintő gyilkossági ügy nyomozásába. A prostituált meggyilkolásával gyanúsítható miniszter sorsa persze csak a sztori egyik szála, a felszín alatt lappangó történetekről a főfejezetektől tipográfiailag is elkülönülő naplójegyzetek tudósítanak. Az északi krimi önelemző, dokumentarista jellegű megállapításai nemcsak az utó- vagy előszóként jól láthatóan elkülönülő szerzői intenciókban jelennek meg, a cselekményvezetésbe épülve is gyakran szövik át e műveket. A népszerű norvég alkotó, Jo Nesbø Harry Hole-sorozatának darabjaiban gyakran találkozhatunk a Marklundéhoz hasonló megjegyzésekkel, a *Hóember* (*Snomannen*, 2007) című próza razzsiát leíró soraiban például így: „Szinte látta maga előtt a vonat megrohamozását Helsinborgban, ami ezekben a percekben vette kezdetét. [...] A rémülten összerendező utasokat, mert a skandináv álmországokban nincsenek hozzászokva a felfegyverzett egyenruhások látványához” (Kovács 2020, 418).

A fasizmus stigmái, a neonáci mozgalmak megerősödése, az idegengyűlölet e szövegek visszatérő, láthatóan „népnevelő” szándékú motívuma, ahogy erre egy, a témáról szóló, közelmúltban megjelent, aktuálpolitikai tanulságokat hordozó összefoglaló, Sümegi Noémi írása is utal. A szóban forgó esszé e konglomerátumok második világháborús szerepe kapcsán megállapítja: „A skandináv államokban – például Norvégiában, ahol azt is fel kell dolgozni, hogy a II. világháború alatt a német megszállókat segítő bábkormány működött – e regények alapján rettegnek a fasizmus vádjától” (Sümegi 2015).

A háborús küzdelem emblematikus pillanata, a sárga csillagot viselő X. Keresztély dán királyról szóló történet persze csak az egyik, de kétségtelenül a legismertebb momentuma Skandinávia legújabb kori történelmének. A Norvégiát és Dániát 1940-ben lerohanó Harmadik Birodalom rossz emléke nem csak a Millennium-sorozat első része (*A tetovált lány – Män som hatar kvinnor*, 2005) incesztusban, nemi erőszakban, szadista játékokban tobzódo újfasizta családjának történetében bukkan fel. A svéd Camilla Läckberg „nyomozó szerelmespár”-szériájának ötödik része (*Eltitkolt életek – Tyskungen*, 2007) a semleges Svédország norvég és dán zsidókat mentő polgári ellenállásának is emléket állít. A dán zsidóság áttelepítésének diplomáciai következményeit ugyan nem vállaló, de a holokauszt áldozatait a dán–svéd partszakaszon csónakokkal menekítő civilek helytállása a nemzeti identitás egyik alappillére lett. Az *Eltitkolt életek* norvég és svéd tengerparti kisvárosok között cirkáló, e tevékenysége miatt lebukó, később gyilkossá váló ellenállója a kollektív emlékezetben máig fontos helyet elfoglaló korszak tanújaként, a sachsenhauseni láger előtt az Oslo melletti grini munkatábort is megjárja (Kovács 2020, 420).

Az északi bűnügyi irodalom láthatóan kikerülhetetlen momentuma az életformát és a lelkiállatot erősen meghatározó éghajlat és geomorfológia. Az időjárás jellegzetességei mindig is beépültek a detektívtörténetek szimbolikájába, jelen esetben ez a leginkább Arnaldur Indriðason izlandi szerző prózáiban érvényesül. Indriðason történeteinek múltbeli bűnei szó szerint a mélybe merülő, elhantolt, befalazott, a padló alá ásott, megfagyott, fosszilizálódó, kővé dermedt holttestek formájában kerülnek napvilágra. A nyomozás nála a régészet és a törvényszéki orvostan módszereivel is kiegészül, az egykori események rekonstruálása az archeológiai mélyfúrás tényleges és szimbolikus keretei közt zajlik (Kovács 2020, 421). Ez a lelkiállatot is meghatározó klíma a skandináv krimi posztkoloniális pillanataiban, hol egyszerűbb opposzió, hol esztétikailag is kidolgozottabb megoldások formájában kerül majd felszínre. A nordic noir meteorológiája részben éppen az ezekben az országokban nem járt európai „fogyasztó” elvárásait is teljesíteni vágyik, amikor a kiterjedt erdők,

mély tavak, a hideg, sötét telek és a napfényes éjszakák kulisszáinak túlhangsúlyozásakor magára mint mesebeli miliőre fókuszálja a kontinentális olvasó pillantását (Bergman 2014, 87–88).

A skandináv detektívtörténetek másik jellegzetessége a más világokra és identitásokra tekintő európai ember látásmódjától elszakadni nem tudó szemlélet. A cselekményvezetésben persze a balti államok és a volt szovjet zóna közelsége a leginkább tapintható, ez a térség a legtöbbször az alvilággal való találkozás helye. A Baltikum és az egykori keleti blokk az illegális áruk tranzitjának kiindulópontjaként kerül sokszor képbe. Larssonnál, Nesbønál, Indriðasonnál a régi bűnök szálai gyakran ide vezetnek, így jelennek meg náluk rendszeresen a balti térség árvaházainak lelencei (Larsson), prostituáltjai (Marklund, Lehtolainen), vagy bukkannak fel az NDK-ban megismert régi szeretőről szóló emlékek közt egykori Stasi-ügynökök (Indriðason). Nesbø *A megváltó (Frelseren)*, 2005) című szövege a délszláv háborúk veteránját választja hőségnek, nagyvárosi ámokfutását figyelemmel kísérve a professzionális zsoldosból sorozatgyilkossá váló alak pszichéjébe pillanthatunk be (Kovács 2020, 423).

A jóléti államok fejlődő térségekre tekintő kolonizáló pillantása az északi krimik felső tízezerbe tartozó figurái világképének is észlelhető momentuma. Számukra Délkelet-Ázsia, Ausztrália és Afrika félmúltjának történései részben az unalmas mindennapok ellenpontjai, az elvagyódás terepei. Ennek ellenkezőjére is akad azonban példa. Kjell Eriksson *Burundi hercegnője (Prinsessan av Burundi)*, 2002) című prózájának munka nélküli szereplője, aki egy kölyökbanda volt tagjaként fiatalon elkövetett bűncselekmények emlékével és az egykori bűntársakhoz kötődő szolidaritásában él, e rétegtől a lehető legtávolabb állva gondol a címben jelölt kis afrikai országra. A címbeli Burundi hercegnője egy trópusi halfajta neve, a nevében sem különleges Jedermann, John Johansson céltalanul egzisztáló életformájának tökéletes ellenpontja egzotikus halak iránti szenvedélye. A munka nélküli hegesztő halálát pókernyereménye okozza, ám történetéből világosan látható, hogy az ideálisnak tervezett észak-európai szociális háló sem tarthat meg mindenkit, aki kívül kerül, végleg kikerülhet belőle: „De tudta, hogy két Uppsala létezik: Oskaré és az egyetemieké” (Kovács 2020, 423–424).

Az északi krimik úgy válnak a modern élet látteleivé, hogy termék jellegüket bátran fel is vállalják. A skandináv bűnügyi regényeket képességeiktől függően változó minőségben termelő, de mindenképpen meggyőző sikert hozó „szerzőgárda” több esetben kiszámítható eszközökkel dolgozó szövegvilágot teremtett, teremt. A klasszikus európai detektívregény konvencióitól egyrészt különböző, de alapjaitól mégsem annyira idegen bűnügyi mesék részben a svéd,

dán, norvég, finn, izlandi széppróza korábbi tendenciáit magukba olvasztó műfaj elemei. A térséget egynek láttató általánosítás egyfelől tehát indokolt, ám azt is látni kell, hogy ezek a történetek milyen erősen reflektálnak a nemzeti sajátosságokra, a közösséget érintő aktuális témákra (Kovács 2020, 425). Európa e szeglete mindenestre már a 80-as években megtapasztalhatta a globalizációs tendenciákat, az egymást követő bevándorlási hullámok a kulturális heterogenitás feszültségeit hozták. A közbiztonság gyengülése, a bűnözési ráta emelkedése olyan, korábban elképzelhetetlen események felé nyitottak utat, mint a politikai merényletek. E tekintetben origónak tekinthető, sokkolóan szimbolikus, a svéd társadalmat megrázó esemény volt Olof Palme miniszterelnök meggyilkolása (Hayward–Hall 2021, 8). A támadás körülményei és az évekig tartó eredménytelen nyomozás egyaránt megdöbbentette a közvéleményt. A feleségével egy moziból kilépő Palmét a nyílt utcán, Stockholm belvárosában lőtték agyon. Az évekkel később letartóztatott lehetséges tettesről végül kiderült, hosszú bűnlajstroma ellenére is ártatlan e bűncselekményben. A valódi elkövető kilétére pedig csak nemrég derült fény.

Mindezt megfontolva elgondolkodtatók a vizsgált zsáner darabjai közül azok a szövegek, amelyek a mindig is kényes idegengyűlölet és a motiválatlan erőszak témáit vetik fel. Közülük is kiemelhető a világszerte is talán legismertebb Fossum-próza, az *Indiai feleség* (*Elskede Poona*, 2000), vagy Indriðason, regénye, a *Hidegzóna* (*Kleifarvatn*, 2004). A két történetben maradó kétely miatt, írja a skandináv bűnregényeket bemutató elemzésében Domsa Zsófia, mindkettő feszegeti a krimi műfaji határait, a bűntényt övező rejtély ugyanis egyik műben sem oldódik meg végképp. Figyelmünk e „modern családi meséket” olvasva a társadalomban gyökerező okokra terelődik, büntudatot ébresztve bennünk, befogadóinkban. Ez a hangsúlyeltolódás a krimi általános természete szempontjából is határsértésnek minősül (Zsámbékiné Domsa 2013, 281). Ám ha mindehhez hozzávesszük, hogy a skandináv országok közül melyik identifikációs modelljei hasonlíthatók össze a leginkább a kontinentális mintákkal, érdekes eredményre bukkanhatunk. Bár a *Hidegzóna* az izlandi történelem, mitológia és meteorológia gazdag kelléktárából merít, amellet, hogy Fossum személyében éppen egy norvég alkotó szövege lett a genre egyik legnagyobb példányszámban elkelt produktuma, érdemes elidőzni egy kicsit. Elisabeth Oxfeldt a Skandinávia és a Nyugat identitásmintáit összehasonlító tanulmányában Norvégia és Hollandia identifikációs modelljeinek összevetésére vállalkozik. A norvég irodalomtörténész hangsúlyozza, hogy a két ország közös tapasztalata a gazdagodás és az anyagi biztonság keltette frusztrációké. A vagyonhoz való viszony ambivalenciájának alapja, hogy a jólét a boldogság akadálya lehet. Az

így körülírható közérzet kialakulásában Hollandiát gyarmati múltja is támogatta, a norvég önképben viszont ilyen erős lelkiismeret-furdalás nincsen. A norvég és általánosabb értelemben az északi önidentifikáció alapja, a sagák által is sugallt „északvidéki” kivételesség, különlegesség toposza azonban meghatározza a nemzeti identitásokat, így a skandináv krimik világát is. Bár a norvég históriát terhelő „ösbűn”, a számik kirekesztése, diszkriminálása tudhatóan az ország történelmének sötét fejezete, és az is tény, hogy az állam most is a világ legnagyobb fegyverexportőrei közé tartozik, a szépirodalomban is megjelenő nemzeti karakterológiájuk hívószavai mégis az „ártatlan”, az „egységes” és az „agresszivitásmentes” fogalmi (Oxfeldt 2016, 13–14).

Karin Fossum *Indiai feleség* című regénye, az egyik legismertebb norvég nordic noir talán a fent vázolt izgalmas kulturális mintázatok miatt is számíthatott hazai és kontinentális sikerre. A kötet ugyan még az ezredfordulón jelent meg, ám benne már a menekültkrízis felé is utat mutató posztkoloniális narratíva alapszituációja körvonalazódik. A norvég kisváros középkorú, egyedülálló férfia, Gunder Jomann magányossága elől indiai feleségkeresésbe rohan bele. Keleti utazása során rá is akad a kiválasztott lányra. Bár elvárásai nem meglepő módon a fehér gyarmatosító testvívői, erotikus és egyéb fantáziái is ennek megfelelőek, a kapcsolat mégis működni látszik. A tartós egymásra találást végül csak az új asszony meggyilkolása akadályozza meg. Gunder egy gyászmunka részeként, édesanyja halála után fordul egzotikus feleségkeresési projektjéhez:

Eljön majd a te időd. Jó fiú vagy, Gunder. Egy szép napon találkozol majd egy nővel. De nem találkozott senkivel. Ezért lefoglalt egy indiai repülőjegyet. Tudta, hogy szegény országba látogat. Ott talán ráakad majd egy nőre, aki nem tudja visszautasítani az ajánlatát, és követi egészen Norvégiáig. A családja látogatásait természetesen ő fizetné. [...] És ha valamilyen különös vallása lenne, nem akadályozná meg a gyakorlásában. Türelmesebb a többségnél. Csak találna végre egy asszonyt! (Fossum 2018, 10)

Jomann a naiv, skandináv agglégény középosztálybeli férfihoz képest furcsállhatóan gyér angolsággal megnyilvánuló figuraként csodálkozik rá a koloniális diskurzus világosan látható közhelyeire: „A meleg olyan, mint egy masszív fal. [...] Mindenhol beszélnek angolul. [...] És minden olcsó” – írja érte aggódó nővérének a nem különösebben meglepő sorokat (Fossum 2018, 33). Gunder és Poona testtapasztalatai is a mindenkori Másik látásának és láttatásának egzotikus közhelyeiből épülnek: „Nem tudta megállni, hogy ne tegye egyik kezét a felesége kontyára. Kemény volt, és erős, és fényes, akár a selyem. Mikor leen-

gedte a haját, kibomlott és hatalmas lett. Hány nőnek van Elvestadtban ilyen haja, gondolta Gunder” (Fossum 2018, 33).

A norvég városkába vagy legalábbis annak határára lépő, ám a valódi megérkezés beavatási rítusaitól megfosztott, a boldog révbé éréstől erőszakkal elválasztott „indiai feleség” a regény zárlatában olvasható, már csak a halála után megismert levelében a különböző etnikumok találkozásának sikerességét, a Másikban a különbségeket tisztelő attitűdöt, az ebből bontakozó harmonikus jövő utópiáját vizionálja: „Már férjezett nő vagyok. Tegnap volt az esküvöm. A férjem rendes ember, kedves és illedelmes. Úgy emel fel, ahogy az ember gyereket szokott, akinek segíteni akar és meg akarja óvni. Gunder Jomann-nak hívják. Gunder Jomann nagy, erős és jóképű. [...] De minden lépése átgondolt, és minden gondolata őszinte” (Fossum 2018, 365).

Az *Indiai feleség*, írja a regényt elsősorban kognitív szempontok alapján elemző tanulmányában Domsa, nem elsősorban az idegengyűlölet felől értelmezhető, legalábbis erre a szövegben „nincs közvetlen támpont”. A feltételezett elkövetőre, Gøranra ugyan az indiai lány mássága hat ingerlően, ám tettét elsősorban „az őt kikoszarozó nők elleni harag idézi elő” (Domsa 2019, 174).

Innen, a már több mint két évtizedes regény könnyen követhető kolonializmusától jutunk el a most napvilágot látott skandináv krimikben az Európára szabaduló menekülttömegek tematizálásának problémájáig. A zsánerben a korábbi éveit meghatározó neonáci tematika, a posztszovjet blokk motivikája mellett a 2010-es évektől már folyamatosan jelen vannak a volt gyarmati területekről (Afrika), a Közel-Keletről (Izrael, Palesztina, Irán) és az ázsiai kríziszónákból (Afganisztán) meginduló tömegek történetei is. E térségek válságai manapság a leginkább a svéd államigazgatásban is sokat dolgozó Kristina Ohlsson prózájában bukkannak fel. Ohlsson *Az 573-as járat (Paradisoffer, 2012)* című, egy gépeltérítésről szóló regényében az egyén bosszúdrámája keveredik a svéd nagypolitika szálaival. A szöveg felütése Svédország első mohamedán vallású igazságügy-miniszterének hivatalba lépésével és a „pozitív diszkrimináció” identifikációs stratégiáival indít: „Tudta, hogy származása és vallási háttere miatt élvez előnyöket, nem pedig azért, mert megérdemelte a sikert” (Ohlsson 2014, 10). Eközben a szűzsé az USA közel-keleti, ázsiai és Karib-térségbeli kudarcainak, ismert lelepleződtörténeteinek (Irak, Afganisztán, Guantánamo) kritikája is: „A világ minden demokratikus államában meglepően sokan gondolják úgy, hogy bizonyos különleges és éles helyzetekben a kínzás jogos és célravezető eszköz” (Ohlsson 2014, 112).

A regénybeli muszlim államférfi felbukkanása persze inkább a krimi tervezhető jellembrázolásainak sorát gazdagító illusztratív toposz. Kétségtelenül kevésbé komplex módon megrajzolt figura, mint Michel Houellebecq annak

idején nagy port kavart regényének (*Behódolás – Soumission*, 2015) hőse, Mohammed Ben Abbas. Ám alakja még így, kissé sematikusan felskiccelve is a „koloniális fantázia” ambivalenciáját, a kolonizált Másik „lehetetlen” létezését sűríti. Az itt olvasható jellemábrázolás és a karakterleírás is belesimul Homi K. Bhabha nagy hatású téziseinek következtetései. Bhabha szerint a „koloniális fantázia nem próbálja elleplezni a szétválás pillanatát”. Igaz ez akkor is, amikor a színpadra állított Másik eredeti sztereotipikus jegyeitől megfosztva áll előttünk (Bhabha 2002, 642–643).

Az 573-as járat a nyílt társadalmak kritikus kérdéseit, a befogadás, beolvadás, kirekesztés bonyolult mintázatait a populáris regiszter esztétikai elvárásainak határait át nem lépő, ám a tőle telhető legváltozatosabb módokon járja körbe: „Vajon megengedhető, hogy egy zsidó származású nő legyen a svéd terrorelhárító egység vezetője? Milyen üzenetet közvetít ez a más országok biztonsági szolgálatával való együttműködés során?” (Ohlsson 2014, 131).

Mindemellett azért elmondható, hogy Ohlsson saját, menekültekkel kapcsolatos reflektált tapasztalatait mégis elsősorban népmvelő szándéktól vezetve és a nyílt társadalom apológiájaként mutatja be:

Az vitathatatlan tény, hogy a bevándorlók túl nagy számban szerepelnek a bűnözési statisztikákban. Ugyanis szoros összefüggésben áll az alacsonyabb társadalmi helyzet és a magasabb bűnözési arány. A Stockholm Östermalm negyedében élő bevándorlók aránya viszont nem magasabb, mint azoké, akik vagy akiknek a szülei külföldön születtek. A baj forrása tehát nem az, hogy valaki bevándorló, hanem az, hogy függetlenül attól, milyen környezetből érkezett Svédországba, a társadalom periferiájára került. S ha már az illető egyszer ott találja magát, sokkal könnyebben siklik felfelé az élete (Ohlsson 2014, 178).

Ezen az úton azonban, a felvállaltan karakteres didaxis is mindig segítségére van: „Adam mellett egyre nőtt benne az Egyesült Államok elleni gyűlölet, és minden más ország ellen is, amely részt vett az úgynevezett terrorizmusellenes háborúban. Egy olyan háborúban, mely minden elképzelhető örültséget törvényes eljárásá nemesített” (Ohlsson 2014, 389).

A svéd alkotó másik, szándékoltan és szintűgy kevésbé titkoltan tanító jellegűnek szánt, a young adult szubzsánerébe utalt szövegében, *Az ezüsthajúban* (*Silverpojken*, 2014) Aladdin, egy Törökországból jött, de már asszimilálódott „svéd” kisleány, akinek a családja természetesen gyrosos éttermet üzemeltet, szembesül a Szíriából érkező menekülthajó utasaival. A Fossum szüzséjéhez hasonlóan kisvárosi (Åhus) közegben pörgő események egy ételt lopó emigráns

gyerek utáni nyomozástörténet körül bonyolódnak, ami végül a legendabeli ezüstmű mítoszába torkollik. A váratlan fordulatokat nem hozó, ám jól megírt mese a nemrég beilleszkedők közöttiségben egzisztáló léthelyzetének és az újonnan érkezettek létlehetőségeinek összecsapását is körbejárja:

Aladdin osztályában rajta kívül még két olyan gyerek volt, akinek más országból jöttek a szülei. De a fiú szinte sosem gondolt rá. Mit számít az, hogy honnan jön valaki? [...] Aladdin pont ugyanannyira svédnek érezte magát, mint Simona, Billie vagy a többiek. Ezért nem tudta elképzelni azt sem, milyen lehet a menekülteknek a hajón (Ohlsson 2015, 39).

A menekültválság konkrét geopolitikai dimenziói ebben a történetben persze csak vázlatosan, a gyerekelbeszélők számára otthonos, jól értelmezhető fókuszban mutatják meg magukat: „Nagyon sok ellenségük van a hazájukban. Annyira sok, hogy a gyerekek apja fél, hogy valaki követte őket egészen idáig” (Ohlsson 2015, 211–212).

A svéd krimiszerző, Stefan Ahnhem Fabian Risk-sorozatának második részében, *A kilencedikben* (*Der nionde graven*, 2015) az igazságügyi orvosszakértő figurájának leírásakor olvashatók ezek a mondatok: „Kamaszkorukban érkezett Svédországba, menekültként. Pár évvel később már folyékonyan beszélt svédül, majd hozzám a tanárához. Harmincöt éves volt, és kétségkívül Stockholm legjobb és legkeresettebb igazságügyi orvosszakértőjének számított” (Ahnhem 2018, 194). A regény fő, visszaemlékezések villanásaiból összerakható szála azonban nem ez, hanem az a közel-keleti Rómeó és Júlia-parafraíz, amelynek középpontjában a zsidó fiú és az arab lány borítékolhatóan tragédiába torkolló szerelme áll. Ez a találkozás végül európai terepeken folytatódó bosszúdrámába torkollik. Várható krimitoposzként a halott szerelme szerveivel kereskedőkre és az azokat megkapó túlélőkre csap le a svéd miliőbe betagozódó „bosszúálló menyasszony” büntető hadjárata. Ám a szerelmesek első találkozása még az ismert idegen-diskurzusok sémáiból építkezve ágyaz meg az izgalmas fordulatoknak: „Ott álltam a sorompónál, és reménykedtem. Tudtam, hogy a Náblusz-hegységből származó nőknél előfordul a kék szem, de először nálad láttam. Te voltál a világon a legszebb” (Ahnhem 2018, 211). Az, hogy az izraeli fiúnak mássága, különlegessége, kék szeme miatt is megtetsző lányt Aishának (kékszeműnek) hívják, újfent menetrendszerű, ám az összkép etnosztereotipikus ábrázolásainak helyenkénti komplexitásán csak árnyalatnyit rontó fordulat: „Azt hitték, közéték tartozom, ezért futásnak eredtem. [...] Akkor jött a robbanás. Üvegcserepek záporoztak rám, csengett a fülem. [...] De képtelen voltam beletrödni, hogy nem láthatlak” (Ahnhem 2018, 212).

A skandináv krimi és a menekültkérdést tematizáló kortárs magyar irodalom a bevándorló idegenhez, a migránshoz, a világméretű krízisekhez kapcsolódó parabolisztikus törekvései végeredményben harmonizálnak Luc Boltanski „distant suffering”, „távoli szenvedés” fogalmának modelljével. A francia szociológus gyakran citált gondolatmenetében a „távoli szenvedés” látványa a „szánalom politikáját” valósítja meg. A krízisekre irányuló figyelem a „feljelentés”, a „szentimentalizmus” vagy az „esztétikai ábrázolhatóság” szerepeit kínálja fel a szemlélőnek (Boltanski 1999, 115). A skandináv detektívtörténetek etnikumainak találkozásai a „distant suffering” védett helyzetből néző gyarmatosítóinak nyugalmát megzavaró határsértések meséi. Az ezekben a szituációkban egymással találkozó észak-európai hősök, ahogy magyar társaik is, a konfliktuszónákból érkező csoportok tagjaival kapcsolatba lépve a három Boltanski-féle fogalom között oszcillálva próbálják a maguk számára értelmezni a nyugati világ biztonságát felborító történéseket.

A globális válságjelenségek a skandináv krimi univerzumában személyes leszámolások, poszttraumatikus közérzetek, megrekedések, regresszív lelkiállapotok sorseseeményeinek képében jelennek meg és borítják fel a jóléti társadalom nyugalmát. Ilyen módon újfent bebizonyosodik, hogy a detektívregény elsődleges célja a mindenkori társadalmi válságokra, köztük éppen a jelenkori népvándorlások által teremtett félelemre adott terápiás válaszok megtalálása. Nem meglepő ez, ha megfontoljuk, hogy megszületése pillanatában a krimi a modernizáció, az urbanizáció, a civilizációs sérülések pszichopatologikus tüneteinek detektálását és az ebből adódó traumák feloldását tűzte ki a maga számára megoldandó feladatként.

Ha mindezt továbbgondolva a nordic noir ökotudatososságra nevelő, biodiverzitást támogató tendenciáit vizsgáljuk, észre kell vegyünk, hogy ez a szál sok esetben a menekülttematika összefüggéseinek előkészítője. A klímakatasztrófa és a menekültválság egymástól immár elválaszthatatlan jelenségként bukkan fel a téma teoretikus feldolgoásaiban. De nemcsak ott, hanem a kétséget kizáróan az „elfogadást” és a „kitörést” segítő, így mindenképpen terápiásnak tekinthető szépirodalmi reprezentációkban is, ahogy ezt egy nemrég publikált, a témához kötődő fogalmakat tisztázó esszéjében Claire Gallien is megerősíti (Gallien 2018, 722–723). Összegzésként elmondható, hogy a skandináv térséget egynek láttató általánosítás részben indokolt, ám azt is látni kell, hogy ezek a történetek, homogénként értelmezhető szövegegyüttesként, milyen erősen reflektálnak a nemzeti sajátosságokra, a közösséget érintő aktuális témákra. A belpolitikai helyzet, a botrányok, a korrupció, a szociális intézkedések, a büntetés-végrehajtási intézetek állapota mellett pedig egyre inkább válaszolni

próbálnak az egész európai életforma válságtüneteivel is szembesítő menekültválságra (Kovács 2020, 425). A kortárs magyar irodalomban ehhez képest még alig érezhető a migránskrizisre való reflektálás, a téma csak szórványosan van jelen. Ennek egyik oka lehet az az alapvető különbség, hogy míg a skandináv térség a menekültek egyik célállomását jelenti, addig Magyarország csupán tranzit-zóna. Emiatt a társadalomba való integrálódás, a menekültek árnyaltabb megismerésére tett kísérletek nem is dominálhatnak. Az átvonuló idegen csupán egy-egy felületes pillantással mérhető végig, és az irodalmi alkotásokban is ez tükröződik.

Exkursus: A kézirat lezárása után nem sokkal, 2022. február 24-én csütörtökön hajnalban Oroszország hadműveletet indított Ukrajna ellen. Ez az invázió a második világháború óta a legnagyobb hagyományos katonai konfliktus Európa történelmében. A harci cselekmények miatt már eddig is több százezren hagyták el otthonaikat, az orosz–ukrán háború vélhetően a kontinens legnagyobb jelenkori menekültválságát idézi majd elő. Ezzel az írással a szülőföldjüket elhagyni kényszerülő tömegek, a háború valamennyi ártatlan áldozata iránti szolidaritásunkat és részvétünket fejezzük ki.

Irodalom

- Ahnhem, Stefan. 2018. *A kilencedik. (Fabian Risk 2.)* Ford. Dobosi Beáta. Budapest: Animus Kiadó.
- Bağlama, Sercan Hamza. 2020. A Postcolonial Approach to Contemporary Refugee Literature: Benjamin Zephaniah's Refugee Boy. *TRT Akademi* 6 (10): 630–643.
- Bényei Tamás. 2011. A gyarmati találkozás pszichopatológiája. In *A különbözőség filozófiája, poétikája és politikája – Kelet-nyugati útjáró I.: Tanulmányok*, szerk. Fenyvesi Kristóf, Kasznár Veronika Katalin, Orbán Jolán. 99–115. Pécs: Jelenkor Kiadó.
- Bergman, Kerstin. 2014. The Captivating Chill: Why Readers Desire Nordic Noir?. *Scandinavian–Canadian Studies / Études Scandinaves au Canada* 22 (1): 80–89.
- Bernard, Anna. 2020. Genres of Refugee Writing. In *Refugee Imaginaries: Research Across the Humanities*, szerk. Cox, Emma, Durrant, Sam, Farrier, David, Stonebridge, Lindsey, Wooley, Agnes. 65–80. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bhabha, Homi K. 2002. A Másik kérdése: sztereotípiák, diszkrimináció és a kolonializmus diszkurzusa. Ford. Sári László. In *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása: Szöveggyűjtemény*, szerk. Bókay Antal, Vilcsek Béla, Szamosi Gertrúd és Sári László. 630–643. Budapest: Osiris Kiadó.
- Boltanski, Luc. 1999. *Distant suffering*. Transl. Graham D. Bruchell. Cambridge: Cambridge University Press.

- Cox, Emma – Durrant, Sam – Farrier, David – Stonebridge, Lindsey – Wooley, Agnes. 2020. Introduction. In *Refugee Imaginaries: Research Across the Humanities*, szerk. Cox, Emma, Durrant, Sam, Farrier, David, Stonebridge, Lindsey, Wooley, Agnes. 1–11. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Domsa Zsófia. 2019. „...mi emberek azt hisszük el, amit akarunk...”: Karin Fossum *Indiai feleség* című krimijének kognitív poétikai elemzése. In *Hogyan olvassunk krimit?: Új perspektívák a detektívtörténet kutatásában*, szerk. Horváth Márta és Szabó Erzsébet. 157–177. Budapest: Ráció Kiadó.
- Eriksson, Kjell. 2011. *Burundi hercegnője*. Ford. Péteri Vanda. Budapest: Animus Kiadó.
- Fossum, Karin. 2018. *Indiai feleség. (Sejer nyomozó 5.)* Ford. Szöllösi Adrienne. Budapest: Scolar Kiadó.
- Gallien, Claire. 2018. “Refugee Literature”: What Postcolonial Theory Has to Say. *Journal of Postcolonial Writing* 54 (6): 721–726. DOI: 10.1080/17449855.2018.1555206
- Hayward, Keith J. – Hall, Steve. 2021. Through Scandinavia, Darkly: A Criminological Critique of Nordic Noir. *The British Journal of Criminology* 61 (1): 1–21. DOI: 10.1093/bjc/azaa044
- Indriðason, Arnaldur. 2010. *Hidegzóna. (Erlendur felügyelő 6.)* Ford. Torma Péter. Budapest: Animus Kiadó.
- Jászberényi Sándor. 2013. *Budapest – Kairó: egy haditudósító naplója*. Budapest: Libri.
- Jászberényi Sándor. 2016. *A lélek legszebb éjszakája: történet álmatlanságról és örület-ről*. Budapest: Pesti Kalligram.
- Jászberényi Sándor. 2020. *A varjúkirály: kisregény – Nyugati történetek: tizenégy novella*. Budapest: Kalligram.
- Kovács Krisztina. 2020. „Családi tűzfészek”: A skandináv krimiről. In *A tágasság otthonossága: Tanulmányok, kritikák*. 415–425. Balatonfüred: Tempevölgy Kiadó.
- Krusovszky Dénes. 2018. *Akik már nem leszünk sosem*. Budapest: Magvető.
- Läckberg, Camilla. 2014. *Eltitkolt életek. (Fjällbacka 5.)* Ford. Dobosi Beáta. Budapest: Animus Kiadó.
- Larsson, Stieg. 2009. *A tetovált lány: Millennium-trilógia I.* Ford. Péteri Vanda. Budapest: Animus Kiadó.
- Marklund, Liza. 2008. *Studio 69. (Annika Bengtson 1.)* Ford. Torma Péter. Budapest: Animus Kiadó.
- Miklós Ágnes Kata. 2018. *A nyolc fogaskerék esete: A detektívtörténetek mechanizmusai*. Budapest: Napvilág Kiadó.
- Nesbø, Jo. 2014. *A megváltó. (Harry Hole 6.)* Ford. Petrikovics Edit. Budapest: Animus Kiadó.
- Nesbø, Jo. 2018. *Hóember. (Harry Hole 7.)* Ford. Petrikovics Edit. Budapest: Animus Kiadó.

- Ohlsson, Kristina. 2014. *Az 573-as járat. (Fredrika Bergman 4.)* Ford. Erdődy Andrea. Budapest: Animus Kiadó.
- Ohlsson, Kristina. 2015. *Az ezüstfüű. (Az üvegyerekek 2.)* Ford. Bándi Eszter. Budapest: Animus Kiadó.
- Oxfeldt, Elisabeth. 2016. Skandinavia og Vesten. In *Skandinaviske fortellinger om skyld og privilegier i en globaliseringstid.* (Red.) Oxfeldt, Elisabeth. 12–14. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rényi Ágnes. 2008. Érzelmes kutatás. *Replika* (62): 127–154.
- Said, Edward. 1979. *Orientalism.* New York: Vintage Books. A Division of Random House.
- Said, Edward. 2000. Reflections on Exile. In *Reflections on Exile and Other Essays.* 173–186. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Selyem Zsuzsa. 2020. *Az első világvége, amit együtt töltöttünk.* Budapest: Jelenkor.
- Sümegei Noémi. 2015. Hátborzongatóan izgalmas krimik, melyek a valóságról szólnak. *Heti Válasz.hu* <http://valasz.hu/kultura/azt-hiszik-hogy-kolbaszbol-van-a-kerites-116431> (2020. dec. 20.)
- Tolnai Ottó. 2018. *Szeméremékszerek: a két steril pohár: regény Misu és társai, avagy az iratmegőrzők sorrendje.* Budapest: Jelenkor.
- Zsámbékiné Domsa Zsófia. 2013. Nordic noir, avagy a skandináv krimi fénykora. In *Pro Scientia Aranyérmesek IX. Konferenciája, Szeged, 2012. november 8–10.: előadások,* szerk. Szöllősi László. 278–283. Budapest: Pro Scientia Aranyérmesek Társasága.

THE REFUGEE CRISIS AS A FORM OF POSTCOLONIALITY

Hungarian and Scandinavian perspective

In the world and Hungarian literature of recent years “refugee literature” thematizing the 2015 refugee crisis, which has been going on since then, has not generally gained ground except for in some of their sub-genres. The texts portray the figure of the refugee in the position of a stranger, an Other One. On examining the trends, it can be seen that in some places the refugee topic is used as decoration, a story background, an element employed to set the mood, while in others the stereotypes are more prominent. The paper examines the literary representations of the topic in Hungarian literature and Scandinavian crime fiction. The analysis operates within the theoretical frameworks of Luc Boltanski’s notion of “distant suffering”, Claire Gallien’s theory of the “literature of despair”, and Homi Bhabha’s and Edward Said’s theorems about postcoloniality.

Keywords: refugee literature, distant suffering, stereotypes, Scandinavian crime fiction, popular register

AZILANTSKA KRIZA KAO FORMA POSTKOLONIJALNOSTI

Mađarska i Skandinavska perspektiva

U svetskoj i mađarskoj književnosti poslednjih nekoliko godina, „azilantska književnost” o izbegličkoj krizi, koja u Evropi traje od 2015. godine, nije generalno zavladała, ali jeste prisutna u nekim podžanrovima. U tekstovima se figura izbeglice javlja prvenstveno u poziciji stranca, egzotičnog Drugog. Posmatrajući trendove, može se uočiti da je na nekim mestima izbeglička tema postavljena kao pozadina, element oslikavanja opšteg raspoloženja, dok se na drugima ističu vulgarni stereotipi. U radu se ispituju i upoređuju književni prikazi izbegličke teme u mađarskoj književnosti i u skandinavskim krimi romanima. U analizi tekstova operišemo pojmom „daleke patnje” Luka Boltanskog (Luc Boltanski) i koristimo teoriju „književnosti očajja” Kler Đelijen (Claire Gallien). Uz sve ovo, naravno, pozivamo se i na postkolonijalne teorije Homija K. Babe (Homi K. Bhabha) i Edvarda Saida (Edward Said). *Ključne reči:* azilantska književnost, daleka patnja, stereotipi, skandinavski krimi roman, popularni registar

A kézirat beérkezésének ideje: 2022. febr. 15.

Közlésre elfogadva: 2022. máj. 15.